

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/378804090>

“Jannat qidirganlar” romani xususida so‘z. Bosma “O‘zbek filologiyasining dolzarb masalalari va uni o‘qitish metodikasi muammolari” mavzusidagi Xalqaro miqyosidagi ilmiy–amaliy ko...

Article · March 2024

CITATION

1

READS

71

1 author:

[Nodira Isomitdinovna Soatova](#)

Jizzax davlat pedagogika universiteti

87 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

SEE PROFILE

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

**“ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИНИНГ
ДОЛЗАРЪ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИ
ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ
МУАММОЛАРИ”**

**МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ – АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

Тошкент
“VNESHINVESTROM”
2022

III БОБ. ЎЗБЕК АДАБИЙ ТАҢҚИДЧИЛИГИ ВА БАДИИЙ МАҲОРАТ МАСАЛАЛАРИ

Шуъба раиси: филология фанлари номзоди, доцент Юлдуз Каримова
Котиби: ўқитувчи Гулбаҳор Қурбонова

1.	Шерстюков Сергей. «Большевикам пустыни и весны»: Советские писатели «Открывают» Среднюю азию (1930 г.)	415
2.	Arslan Bayır. Neden Özbekistan ve özbek edebiyatı	430
3.	Дониёрова Шоира. Адабиёт – ботин тарихи (Ёзувчи Улуғбек Ҳамдам билан суҳбат)	434
4.	Пардаева Зулфия. Мустақиллик даври ўзбек романчилиги: талкин, таҳлил, муносабат	444
5.	Абдуллоев Олимжон. М. Ойматованинг “Она, кўксингизга бошимни қўйсам...” шеърда талмиҳ санъатининг қўлланилиши	449
6.	Тўлаганова Санобар. Муаллиф кечинмалари ва бадий ижод хусусида	453
7.	Qosimov Usmon., Muxtorova Aziza. Tanqidchilikni sharaflagan buyuk ijodkor	457
8.	Qodirov Valijon. Mumtoz adiblar ijodida iqtisodiy qarashlar in'ikosi	460
9.	Қўчқорова Марҳабо. Назар Эшонкул ва ўзбек модернизм адабиёти	464
10.	Кенжаева Пошшажон. Томрис Уяр ижодида хотира-ҳикоя намуналари	469
11.	Ҳошимхонов Мўмин. “Сурати башар, сийрати малак”	473
12.	Ҳамидова Мухайёхон. Қаҳрамон маънавиятини тасвирлашдаги ёзувчининг бадий маҳорати	479
13.	Жумаева Салима. Икром Отамурод ижодида юксак ватанпарварлик туйғуларининг бадий ифодаланиши	483
14.	Каримова Юлдуз. Бобур мирзо ижоди ва шахсияти Фитрат талкинида	487
15.	Soatova Nodira. “Jannat qidirganlar” romani xususinda so‘z	490
16.	Suvonova Jumagul. Badiiy tasvir va ijodiy mahorat	494
17.	Sabitova Tojixon. O‘zbek folklori asarlarida ma’naviy-ma’rifiy tarbiya masalalari	498
18.	Жамилова Башорат. Болалар адабиётида поэтик тафаккурнинг янгиланиш анъанаси	502
19.	Matyoqubova Madina. Hayot bir yo‘l - so‘ngsiz, betinim	506
20.	Тўраева Баҳор. Замонавий романларда проспекция усулининг киёсий-типологик тадқиқи	512
21.	Барзиев Ойбек., Сайитхонова Барчиной. Шеърятда тасвирийлик билан боғлиқ анъанавий поэтик туркумлар	518

хизмат қилади, санъат ва санъат аҳлидан инсонларнинг меҳрини совутади. Бундайларга эса Бобур Мирзо мурасасиз. Ёмон ижро учун Хусайн Удийни жазолаган Шайбонийхон билан Бобур Мирзо гарчи душманлик мақомида бўлса ҳам унинг бу ишини маъқуллайди. Аммо шу маъқуллашда иккита дақиқ нуқта борки, буни зарофатли Фитрат, албатта, ҳисобга олган бўлиши керак, қайсики шу нуқталарда Бобур Мирзо шахси янада ёрқинлашади.

Бу нуқталардан бирида “Шайбонийхон фаҳмлар”, яъни Бобур Мирзо тарафидан Шайбонийхоннинг фаҳми, диди, таъби, сезгирлиги қайсидир маънода эътироф этилган. Иккинчиси эса Бобур Мирзо қарашларида санъат, адабиёт шунчалар дахлсиз, покиза жойки, уни ҳар қандай удийларнинг оёқости қилишга ҳаққи йўқ. Санъатни хор қилган Удий ўз жойида, адолатли жазоланади. Фақат бу адолатни Бобур Мирзонинг душмани Шайбонийхон амалга оширди. Гарчи бу ишнинг амалга ошмоғи душман томонидан қарор топган эса-да унинг номи Адолат! Бобур Мирзо эса ўз табиатига кўра адолатли ишни қўллаб-қувватлаши лозим. Ана шунда “Бобурнома” муаллифи бобуруна лутфни ишга солади ва эътироф ҳам Бобур Мирзо нуқтаи назарига, позициясига мос: “Шайбонийхоннинг оламда бир яхши ишиким бор, будир...”. Эътироф заминидаги нозик қочирим Мирзо Бобурнинг нуқтадонлигини кўрсатади.

Хулоса қилиб айтганда, “...адабиёт ҳам санъат дунёсида теран бир қараш эгаси бўлган машҳур Бобур Мирзо” [5;5] шахсияти Фитрат талқинида янада тўлишади, жозиба касб этади. Фитратнинг қарашларида Бобур Мирзо тийнатидаги унинг ҳам инсоний, ҳам ижодий манерасига тааллуқли бўлган мухтасарлик, мукамаллик, мўътабарлик хислатлари янада равшанроқ кўринади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси. –Т.: “Шарқ”, 2014. 744 бет.
2. Х. Султон. Бобурийнома. –Т.: “Шарқ”, 1997. 416 бет.
3. А. Фитрат. Адабиёт қондалари. Танланган асарлар. IV жилд. –Т.: “Маънавият”, 2006. 336 бет.
4. З. М. Бобур. Бобурнома. –Т.: “Юлдузча”, 1989. 368 бет.
5. А.Фитрат. Танланган асарлар. II жилд. –Т.: “Маънавият”, 2005. 208 бет.

“JANNAT QIDIRGANLAR” ROMANI XUSUSINDA SO‘Z

*Soatova Nodira Isomitdinovna,
JDPI dotsenti, f.f.nomzodi*

Roman har bir xalq adabiyotining taraqqiyot darajasini, realistik qudratini ko'rsatib, u tarix, hayot, inson ruhiyatining ko'zgusi hamda badiiy yilnomasi va teran tadqiqotchisidir. Romanga xos tafakkur, eng avvalo, hayotni, voqelikni bir

butunligiga, yaxlitligiga butun ziddiyatlari, manfiy va musbat tomonlari bilan shaxs va jamiyatni, shaxs va tarixni o'zaro aloqada, birlikda idrok etish hamda badiiy tushuntirishda namoyon bo'lib, asarda ko'tarilgan masalaga xalq, shaxs, jamiyat, umuminsoniyat va tarix manfaati nuqtayi nazaridan yondoshish, shu bilan birga chuqur falsafiy yo'nalishda badiiy tadqiq etishda, zamonaning katta haqiqatini yetakchi tendensiyasini aytishda, jamiyat holatini, zamonaning katta muammolarini, insonning ruhiy izlanishlarini teran tahlil qilishda, yozuvchining hayotga, voqelikka hamda insonga yangicha qarashi, uning o'z konsepsiyasiga ega bo'lishi, g'oyaviy pozitsiyasining aniq va mustahkamligida ko'rinadi.

"Shuhratning ko'p yillardan beri yashnab kelayotgan ijodiyoti, chuqur ilmiy-tanqidiy tekshirishga loyiq keng va rango-rang maroqli bir olam" [2,228-b]– ekan, adibning "Jannat qidirganlar" romanini shunday xususiyatlarga ega, shoh asari deyish mumkin. Bizningcha, adib ushbu romanni yaratish bilan sovet totalitar tuzumi siquvlariga, qaysidir ma'noda qarshi chiqishga jur'at etgan. Chunki, romanda mustamlakachilik, vatanfurushlik keskin qoralanib, mustaqillik va ozodlik samimiyat bilan ulug'langan. Asarda, hayot haqiqati butun borlig'i va murakkabligi bilan badiiy haqiqatga aylantirilgan.

Bir so'z aytganda, adibning "Jannat qidirganlar" romani, XX asrning 60–yillardagi tarixiy jarayonni, u davr voqealari, kishilari ruhiyatini aks ettiruvchi asardir. Roman voqeasi O'zbekistonda va xorijiy sharq mamlakatlarining birida bo'lib o'tadi. Yozuvchi, asar g'oyasiga, haqiqiy jannat ona–Vatanda bo'ladi, haqiqiy baxtga ona–Vatanni ozod va obod qilish orqali erishiladi, degan chuqur ma'noni yuklab, roman syujetining qat-qatiga singdirib yuborgan. Adib, zamonaga qaramay, o'zini sof vijdonini yo'qotmagan o'zbek farzandlari Ummatali, bog'cha mudirasi Nafisa, sovxoz direktori Alixo'ja Azimxo'jayev singari obrazlar yaratib, romanga o'zgacha shukuh baxsh etgan.

Darhaqiqat, ular timsolida o'z vatanparvarlik burchlarini sharaf bilan ado etayotgan, halol mehnat qilib vatanimiz ravnaqiga munosib hissa qo'shayotgan kishilarimizning yuksak ma'naviy qiyofalarini yaqqol ochib berilgan. Romanda Ummatali boshidan o'tgan voqealar juda qiziqarli, ishonarli holda tasvirlab berilgan. Uning xotini Qimmatxon bevafoqlik qilib, buzuq yo'llarga kirib ketadi, shu sababli ham Ummatali undan voz kechadi. Endi Ummatali uchun o'z uyi, oilasi tamoman begona, shu qaltis damda u ayrim asarlarning qahramonlari kabi "oliyjanoblik" qilmaydi, "adashgan xotin" gunohini kechib qo'ya qolmaydi, yigitlik nafsoniyati, insoniylik g'ururi bunga yo'l qo'ymaydi, u bu maskandan hazar qilib uni butunlay tark etib ketadi, u mehribon odamlar orasida o'z shaxsiy baxtini topadi va Nafisa bilan go'zal bir oila quradi.

Romandagi yetakchi obrazlardan biri Ummatalini kuzatar ekanmiz, adib ko'nglidagi ko'p g'oyalarni, idealini uning timsolida berganini ko'ramiz. Ummatalining hayot yo'li g'oyat murakkab, uning o'tmishi fojiali, biroq, u bir umr fojialar girdobida qolib ketmaydi, haqiqat uchun kurashadi va haqiqatning tantanasini, sofdillikning qing'irlik ustidan qilgan g'alabasini qiyinchilik bilan bo'lsa–da ko'rganining shohidi bo'lamiz. Bu sofdillikning qing'irlik ustidan qilgan g'alabasi edi.

Shu o'rinda, yozuvchining yana bir o'ziga xos jihatiga e'tibor qaratish lozim. U obrazlarni yaratganda, ularni yuzaki xarakteristiklash, ularga "yaxshi" degan yorliqni yopishtirish yo'lidan bormaydi, balki ularni o'ziga xos "falsafasi", "g'oyasi" borligini ochishga harakat qiladi. Bu faoliyat ko'pincha ijtimoiy mehnat jarayonida ochib boriladi. Jumladan, Azimxo'jayev obrazini faol ko'rsatishga harakat qilar ekan, bu obraz tasviri orqali qishloq xo'jaligini rivojlantirish sohasidagi rahbarlik rolini ochib berishi o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan va bu maqsadga to'liq erishgan. Romanda tasvirlanishicha, Azimxo'jayev komil inson sifatida o'z ustida tinimsiz mehnat qilayotgan fidoyi inson timsoli. U mehnat jarayonida tasvirlangan hamda mehnatsevar, insonparvar oqil kishi sifatida ko'rsatilgan. Xususan, u Ummatalining qayta shakllanib, uning qanot yozib ko'klarga parvoz qilishida muhim rol o'ynaydi.

Nafisa ham hayotda ko'p jafolar chekkan ayol. U yetim o'sgan, endigina hayotini izga qo'yganda, nobop A'zamga duch kelib, uning qopqoniga tushib, hayoti barbod bo'lgan mazluma.

Yozuvchi qahramon faoliyatini izchillik bilan ocha borib, ularda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan quvonch daqiqalarini, psixologiyasidagi tushkunlik damlarini, baxtli holatlarini, kulfatli onlarni ham yoritib berishga harakat qiladi. Bu jihatdan qaraganimizda, Nafisa obrazida o'zbek xotin-qizlariga xos xislatlar-hayo, ibo, mulohazakorlik, nazokat va andisha, mehnatsevarlik real aks ettirilgan. Shu bilan birga, undagi adashish, yanglishish va aldanish xislatlari ham ishonarli ravishda ifodalangan. A'zam uni boshiga ko'p og'ir kunlarni soladi, xo'rlaydi, ayollik nafsoniyatini oyoq osti qiladi, chet elga bosh olib ketib, uni isnodga qoldiradi. Nafisa hayot so'qmoqlarida surinadi, lekin tushkunlikka tushmaydi, oxir-oqibat hayotdan haqiqiy o'zining o'rnini topadi. U Ummatali kabi mehribon odamlar orasida baxtini topadi, ular ko'magida turmushini o'nglab oladi.

Romanda Ummatalining shaxsiy hayotida Nafisa bilan orasidagi insoniy latofatlarga to'liq, samimiy, beg'araz muhabbat yozuvchi tomonidan, o'zgacha hayajon va mehr bilan tasvirlanadi. Ko'rdikki, Ummatalining hayot yo'li g'oyat murakkab va sermashaqqat bo'lsa ham, istiqboli porloq, barcha ko'ngilsizliklar uning irodasi oldida o'tkinchi bir holat. Shu sababli u saodatga erishadi.

Shu bilan birga, "Jannat qidirganlar" romanida chet ellardagi milliy uyg'onish, mustamlakachilikka qarshi ozodlikka intilish mavzusi ham ancha keng va haqqoniy aks etgan. Pok vijdonli, xalqparvar doktor, o'zbek farzandi Abulbaraka, erksevar ziyoli Zeytun, chet ellik oddiy fuqaro Zilol obrazlari va ularning bu sohadagi sa'y-harakatlari fikrimizning jonli dalilidir. Jumladan, Abulbaraka obrazida murakkab davrning katta hayot haqiqatining yana bir muhim qirrasini o'z ifodasini topganki, u Saidakbar hoji xonadoniga mansub bo'lsa ham, ma'naviy jihatdan bu oilaga tamoman begona. Abulbaraka Hoji oilasidagi baxtsizliklarga sherik, uning qismati fojiali, biroq u fojidan qutilish yo'lini topib olganki, bu uni 1920-yillarda o'zi tug'ilib-o'sgan ona yurtini (O'zbekistonni) tashlab chet elga qochib ketgan o'z otasi, Saidakbar hojiga bildirgan e'tirozda yaqqol ko'rinadi: "Lekin birinchi galda mustaqillik olish kerak. Men bir xalqning, u qanchalik katta va madaniyatli bo'lmasin, ikkinchi bir xalqqa najot baxsh etishiga, uning baxtini

ochishiga ishonmayman. Har xalq kattadir, kichikdir o'zi alohida bo'lishi, o'z aravasini o'zi tortishi kerak. Biri ikkinchisining yelkasiga minib olib: "Jannatga ketyapman" deyishi bekor"[3,366–b].

Ko'rinib turibdiki, romandagi dramatism faqat keskin ruhiy holatlar tarzida emas, qahramonlararo to'qnashuvlar tarzida ham ifoda etilgan. Abulbaraka otasi bilan suhbatni davom ettirar ekan, "–Mana shu g'irt yolg'on. Parijlik korchalonlarning fikri. Vaholanki, ular nonini tuya qilib yetgan bu o'lkada bir mahallar shunaqa madaniyatlar yaratilib, shunaqa usuli idora bo'lganki, hozir havas qilsa arziydi. Hammasini tuproqqa qorishtirib bo'ldilar. Endi o'zlarinikini ro'kach qilib, "shu yo'ldan borsang ma'qul" deb hiqildog'idan bo'g'ib turibdilar. Baribir bu (mustamlakachilik, izoh bizniki) uzoqqa bormaydi. O'z xalqining milliy manfaatini ko'zlaydigan, bu yo'lda hatto, jonidan kechadigan kishilar doim bo'lgan, hozir ham bor. Kundan kun ko'payapti. Zulm qattiq, nafasi ichida. Samovarga o'xshab, ichidan qaynab, bir toshishi bor... Xalqning intilishi buloq, juda kuchli buloq, ming ustiga tuproq tortsin, ko'ziga kigiz tiqsin, baribir, bir kuni otilib chiqadi" [3,356–357–b], – deydi.

Romandagi bu xil voqea va bahslar muhojirlar hayotidan olingan bo'lsa–da, asar aslida Rossiyaning mustamlakachilik siyosatini qoralash, mustaqillik va erk uchun kurashga chaqirish, hayotbaxsh ruh – istiqloq g'oyasi bilan sug'orilgan: Abulbaraka otasi orqasidan "Eng muqaddas narsa milliy ozodlik uchun to'kilgan qondir" [3,358–b], deydi.

Shuning uchun ham "Jannat qidirganlar" romani O'zbekiston mustaqilligini qadrlash, mustaqillik ne'matlarining mohiyati va buyuk ahamiyatini chuqur idrok etish, yosh avlodni istiqloq g'oyalari ruhida tarbiyalash ishiga bevosita xizmat qiladi. Shuni ham qayd etish lozimki, "Jannat qidirganlar" romanida erksevar xalqlarning kuch–qudrati haqqoniy aks ettirilgan.

Umuman olganda, "Jannat qidirganlar" romanidagi har bir obraz yozuvchi tomonidan mahorat bilan yaratilgan, ular misolida adib, insonlarni adashmaslikka to'g'ri yurib, mehnat qilishga chorlaydi. Adashgan shaxslarni to'g'ri yo'lga boshqarishga urinadi. Lirik qahramon yaratishdagi bunday o'ziga xoslik Shuhratning "Endi sen yig'laysan.." nomli she'rida o'z ifodasini topgan. Bunda lirik qahramon namoyon va nontepki qizni ham oqlamaydi, o'z xatosini tuzatish uchun uyiga qaytgach noqobil yigitni ham oqlamaydi. Uni harom pullar ortidan chopib, bezbetlik yo'lga kirib ketgan noinsof badbaxt deb qoralaydi. She'ring intihosida adashgan tannozni mehnat bilan kun ko'rishga chaqiradi, unga yengil–yelpi xayollarga berilib yana adashmasligini uqtiradi.

Sen endi yig'lama,

Taqdirga tan ber.

El yurgan ko'chadan ko'p qatori yur,

Hayotning taftidir mehnat, poklik, ter,

O'kinma, umringni to'g'ri yo'lga bur!

Nafsing tiy, tayyorga yugurma chopib,

Shirindir qora non, gar o'zing topib,

Ter bilan og'zingga olsang, chaysang!

La'nat der el—u yurt yana aynasang!

She'rdan ko'rinib turibdiki "...Shoir qalbning bir lahzalik nafaslarini ilg'ab olishga usta. Bu ustalik ichki dunyoni doimo bir holatda emas, har gal yangi vaziyatda, yangi tomondan ochishga imkon beradi. Natijada, biz zamondoshimizning qalbi nechog'lik keng va yuksak ekanligini ko'ramiz"[1,21–b]. Demak, Shuhratning "Jannat qidirganlar" romani o'z vaqtida yozilgan hozirda ham badiiy qimmatini yo'qotmagan adabiyotning go'zal namunasi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Озод Шарафиддинов. "Шухрат ижоди ҳақида фикрлар" "Ёш ленинчи" газ., 1971, 21 май №98.
2. Шайхзода М. Қалам ва бурч. Шарқ юлдузи
3. Шухрат. Сайланма. Икки жилдик. Биринчи жилд. Жаннат қидирганлар.—Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.—Б.356

BADIIY TASVIR VA IJODIY MAHORAT

*Suvonova Jumagul Rashidovna,
Samarqand davlat universiteti dotsenti, f.f.nomzodi*

Xurshid Davronga tengdosh shoirlarning aksariyati hayotni o'ziga xos tarzda idrok etish va tasvirlash san'ati bilan ajralib turadi. Ulardagi o'ziga xoslikni kuzatish, bizningcha, Xurshid Davronning ham o'ziga xos uslubini anglash imkonini beradi. Bunday qiyosiy tahlilni Usmon Azim, Azim Suyun, Shavkat Rahmonlar she'riyati misolida amalga oshirish mumkin. Biroq bu borada yuqorida tilga olingan shoirlar ijodining har biriga alohida to'xtalib, ulardagi farq, yoki bo'lmasa har birining o'ziga xosligini alohida e'tirof etish uchun ular ijodiga ham to'xtalish va mukammal mulohaza yuritish lozim bo'lardi. Ammo hozir biz taniqli shoir Xurshid Davronning o'ziga xos uslubi va mahorati borasida fikr yuritishni maqolamiz maqsadiga aylantirdik.

Xurshid Davron she'riyatga XX asr 70-yillarining boshlarida kirib keldi. Uning dastlabki she'rlaridayoq vatan va xalqni mushtarak idrok etish ruhi hetakchi tamoyil sifatida ko'rina boshladi. To'g'ri, she'riyatda, umuman, badiiy ijodda o'z vatani va xalqini kuylamagan ijodkor yo'q. Xurshid Davronning bunday ijodkorlardan farq qiladigan tomoni shundan iboratki, u o'z xalqining uzoq moziydagi o'rmini, shonli o'tmishini ko'rsatish, uning orzu-armonlarini poetiklashtirishni asosiy maqsad darajasiga ko'tara oldi. U she'rlaridan birini "So'g'diyona" tasviriga bag'ishlagan edi. Unda xalqimizning muqaddas yurtimizga bosqinchilik niyati bilan kirgan kuchlarni qoralash, Spitamen singari xalq qahramonlarini ulug'lash ruhi o'z ifodasini topgan. Bu she'rda Iskandar-Aleksandr Makedonskiyning bosqinchilik siyosati qoralangan. Biroq bu siyosat shunchaki qoralanmaydi, balki shoirmun munosabati kuchli dramatik kechinmalar tasvirida beriladi.